

Владимир Јагличић

ПОСЕТА

У СТВАРИ, не излазимо из тамнице, увек смо у њој. То сазнање не помаже да се ослободим. Поготово неподношљивости прилика у које сам запао. Свуда око мене базди. Ова слама је запишана. Сигурно су је донели из неке штале. Није требало да тражим простирку. Од букагија на ногама имам чиреве, носим их још из Крагујевца, кад су ме хапсили заједно са Светозаром. Једино што смо наследили од Турака су окови и ланци. Не сметају ниједној власти. И шта ће ми слама, зар је на њој спавати мекше? Само те избоцка ситним иглицама које се увлаче у кошуљу, лепе за месо и зледе старе ране. И без тога имам неподношљиве болове. Јетра. Колико сам пута у Бечу био на пунктирању, а није помогло. И још ми се грче прсти. Верујући би рекли да ме Бог кажњава због написаног – зато шаље треморе у длан.

Изгледа да шаље још неког. Напољу, иза замандаљених врата, храмље кључар – о појасу му звецкају кључеви. Зашто су сви тамнички кључари исти? И овај геља, налик на хромог ђавола – толико да му се, кад стане на леву ногу, читаво тело заљуља, као да ће пасти. Али не пада, иде даље са оним својим отромбољеним стомаком и кези се – њему је овде боље него теби. И он је сад за тебе нека власт... Живљи је од оваквих као ја, јер њега, можда, неће стрелјати, као Јеврема, или удавити пешкиром као што су Јевремову Илку, у Пожаревцу. Изгледа, залуд сам слао оно покајничко писмо. Ко зна је ли и дошло до краља. Шта ће краљу, највишем врху, да чита писма с дна? Можда ће се, кад се врата отворе, на њима указати смрт лично. Требало би да сам одавно спреман за њен долазак. А нисам.

ЛЕПИ СУ оно дани били. Ни Светозар није кашљао крв, ни ја нисам имао треморе, а пара – колико хоћеш. Није рђаво кад ти је отац сви-

њарски трговац. Лепа парица ту капље. И дали су ме на школе, из мојих Водица – није то мала ствар. Али, како би један социјалиста ценио капитал и приватно власништво? Требало је тродупло пара дати за заједничку ствар рушења света који смо мрзели. Јер, какав је то био свет? Разуме се, неправедан. Ми ћемо смислити бољи. У којем нас неће тлачити бирократе. У којем ће сваки гоља имати пред државом иста права као и онај с пуном ћасом – како сам већ, не једном, говорио на предизборним скуповима, па и оног дана, кад сам, агитујући за Перу Велимировића, како би постао крагујевачки градоначелник, говорио – од јутра до сутра. Како су ме само слушали! Поотварали сељаци уста као пешеви на сувом. А мени не треба много – дај ми буре, или астал, да се попнем – убедићу сваког да је бело црно. То су и дошли да чују. Боље је, вала, све друго, него ово наше! Јер, да је добро – наше не би ни било. Зна се да нама припада само шљам и отпад, незнање и невестност, крв, зној и болести. Оно што вреди остало је другима. Ето, кад се појаве њих две, Милица и Анка, или „Циришкиње”, како их у Крагујевцу зову, одмах замиришу помада и парфем. Зато што нису наше, него су немечкарке, из прека. Сељак одмах зна да нису безгаћнице. Света су виделе. Оно јест, свака је курва видела света, а добра девојка остаје у селу. Али би добра девојка душу, богме и тело, дала да намаже мало помаде на образе и грло. Није то за њих, то је за Циришкиње. Питао сам Светозара има ли нешто између њега и Милице. Насмешио се, што је значило – има и нема. Био је сестрама приватни учитељ, у Новом Саду, платио га богати њихов тата, можда и у нади да ће му овај постати зет. Требало је храбрости и послати их у Цирих, међу нас, прокажене социјалисте који смо читали и преводили Чернишевског, а Бакуњина слушали уживо. И оне су се одмах прикључиле. Уосталом, знам зашто се Светозар тада насмешио. Питао се шта ме се тиче Милица, кад за жене не марим. Већ су о мени колале приче. Што је најгоре, свака тачна. Још у Крагујевцу плаћао сам младиће по крчмама да преноће са мном. Таквих, који се продају, и таквих, који их купују, увек има. То ни у Цириху није боље, друкчија је само цена. Код нас је далеко јефтиније, и далеко опасније, јер се та лична слабост сматра друштвеном болешћу. Али, мени је пара оставио отац. И не само да сам финансирао „Јавност” и „Ослобођење”, моје и Светозареве листове – остајало је и за ноћни живот. Зато се Светозар насмејао кад сам га питао за Милицу. А зинуо би од чуда да је, већ покојни, могао знати да ћу се Милицом, коју годину касније, и оженити. Да се ја и Срета Анђелковић у Београду, у топчидерској цркви, нисмо оженили сестрама Нинковић – изгубиле би право боравка у Србији, као стране држављанке. Овако су остале, још неко време, у Крагујевцу, да воде женску школу – али не знам да ли је, и каква, то срећа. Анком је требало да се ожени Никола Пашић, али се, стара врдалама, у задњи час попишма-

нио. Анка и Срета су се, изгледа, узели заозбиљно. А ја и Милица никада нисмо ни такли једно друго. Она је знала да ме жене слабо интересују. Све до Миличине смрти нисам је ни пипнуо, нити је она ишта очекивала од мене. Нисам ни ја од ње, па смо квит.

КАД СУ СЕ врата отворила, признајем, запањено сам се. Јесам послао писмо, али, искрено речено, нисам веровао да ће стићи до њега, још мање да ће он стићи до мене. За тако нешто било је исто толико шанси колико и да се Бог поново појави на земљи. Можда и мање. Али се појавио. Кључар Панта је носио хоклицу, меко постављену, и положио је на земљан под, поред сламе и мог лежаја, смешно се нахеривши, покушавши да свом покрету прида некакав церемонијални тик. У соби несносно засмрде кибла, из ћошка. Краљ се није дао збунити. Навикао, ваљда, на смрад још у Смедереву, кад је упао у нужник и једва се спасио. Он је некако испливао из гована, а ја – никако! И за то је оптужио нас, радикале. Вероватно с правом, мора да су тајно састругали даске, па су под његовом дебљином попустиле. Попуштале су, пред том телесином, и многе виђене европејске даме, некмоли српски пољски клозет. Ко зна, можда у европским будаорима смрди и горе него у српском нужнику и мардељу.

Одиже други и трећи прст, у знак да кључар изађе, а онда седе на хоклицу. Схватих да све време стојим пред њим, па и ја седох, на свој тврди лежај, поред зида.

– Жалосно је у каквим се околностима срећемо, господине Тодоровићу – рече он, десном шаком се дотакавши крајичка брка, као да ће га фитиљити. И, не чекајући шта ћу одговорити (а шта бих: да ми није ни први, ни последњи пут да ноћивам у ћорци!), додаде стручну опсервацију, наводећи, разуме се, воду на свој млин:

– Тако не би требало да буде. У републиканским друштвима културна елита сели се на маргину, а у монархическим устројствима, она је на првим социјалним местима. Такви људи су саветници, правници, амбасадори и посланици, изузев...

Изузев ако нису будале као ја, то је хтео да каже па не дорече. Казне за побуну су драконске, и он их се не устеже. Похапсио је, пострељао и протерао из земље свакога ко би му засметао – само још своју Наталију никако да натера на послушност. Она, изгледа, брка љубомору због његових неверстава са својим русофилством, само да би напакостила његовом јебиватреном европејском германофилству. Искрена љубав, нема шта! А зар је код мене има? Којешта! Ја, можда, волим магловићу идеју о социјалној правди. Али, много више младиће купљене за једну ноћ. Питам се, колико је, међу њима, провокатора? Али, ко би се љутио на младе усне и мишице? Њих треба љубити, а љутњу оставити онима који не знају за повлашћеност забрањених ужитака.

– Колико чујем, ваше је здравље нарушено – настави он. – Имате ли болова?

Чуо је, наравно, да сам морфиниста. Никоме да објасним: морфијум узимам због пробадања у јетри. Почео сам да га узимам у Бечу, тамо га је лакше набавити. Овде је скупљи, више ни сам не знам када се из здравствене потребе претворио у потајни ужитак. Све је тако преплетено, да се више, у овом животу, не да одмрсити.

– Немам болова, кад користим лек, ваше височанство – рекох бојажљиво. У ствари, рекао сам оно што нисам рекао: „Да ли сте прочитали моје покајничко писмо?”

Он је, то неизречено питање, чуо:

– Надам се да сте искрени, господине Тодоровићу. Јер, понављам, оваква места нису за елиту. Ако сте искрени, ја ћу озбиљно рачунати на Вас и ваше оштро перо. Није тајна да је то једно од најбриткијих пера у данашњој Србији. Умете с масом. А већ сте показали и да умете кајати се и жртвовати за опште добро. Мислим на Ваш добровољни одлазак у рат са Турском. Са занимањем сам читао Ваше војничке мемоаре. Има ту проницљивих запажања и мудрих закључака. Само ме копка, како то да сте се ви, тако мудар и разуман човек, удружили с којекаквим олошем?

– Младост-лудост, ваше височанство – рекох. – А онда, знате, тежња за некаквом... неостварљивом на земљи, правдом...

– Да – рече он замишљено. – Правда, која неизоставно укључује убиство законитога краља. Цревима последњег попа задавићемо последњег краља, тако ли беше? Господине Тодоровићу, један Бог на небу, један краљ на земљи, један домаћин у кући. Будите сигурни, бољег програма нема. А ви сте се повели за оним бунцијом... како се оно звао?

– Светозар Марковић - рекох.

Он накисели лице:

– Читао сам и његове чланке. Не кажем да није био бистар. Али, то је бистрина једног ђака који никада није успео постати професор. Имао је ваљану моћ уопштавања коју је ваљано злоупотребљавао. И баш сте такве идеје нашли да финансирате?

– Неће се поновити, ваше височанство – рекох, помисливши „јер сам паре профућкао”. И додадох, још бедније: – Али, знате, наш журналистички посао нас непрестано доводи на оваква места.

– Не би да сте писали за „Видовдан” – рече он убеђено. – Али, ви сте се сами опредељивали на своју штету. Па и на штету Србије.

Што се сад, ево, после мог покајничког писма, мења.

– Ја сам, као и ви, прокрстарио Европом – рече он. – Али сам отуда донео сасвим друкчије идеје, о миру, стабилности, богатству и националном ослобођењу. Једва смо ослободили ово мало Србијице, а

већ је растурају. У Земуну су Аустријанци, у Босни и Санцаку Турци, једва смо до Ниша стигли – а ви већ развијате црвене барјакe, тражите правду и једнакост уз обарање престола.

Ја сам одувек мислио да је из Европе, од идеја, лакше донети трипер.

– Разумео сам своје грешке, ваше височанство – рекох. Лаже српски краљ, па морам и ја.

То је значило: „не треба да ми придикујеш, престани с тим”. И он престаде.

– Него, да радимо за заједничку ствар, господине Тодоровићу.

Шта је подразумевао под заједничком ствари? Одмах сам замислио ону ватрену енглеску лејди, о којој ми је причао мој швајцарски колега, новинар Рене Шато, који је знао краљевске аброве из прве руке. Наш краљ се спанђао са женом неког аристократе Рандолфа Черчила, и с њом добио здравог, лепушкастог дечака. Познато је да копилад на зачећу примају много бољу смешу, јер се рађају из ватрене страсти, те су најлепша људска бића. Не би било лоше да је у ту заједничку ствар упустио и мене, под условом да се енглеска лејди сложи. А што не би, то су људи напредних схватања, европејских. Не би ме изненадило да нам тај његов копилад, кад одрасте, из мржње на биолошког оца, смести какву ујдурму, или изгибију. Ако је веровати Шатоу, једна пријатељица Черчилове супруге питала ју је: „Реците, да ли вас је ико икада волео као српски краљ?” И она је признала: „Нико!” То нам је, ето, заједничко – све нас сјајно жебе српски краљ! Или је заједничка ствар – његов даљи опстанак на престолу, после свих изгубљених ратова, пропалих буна и атентата. Једно је сигурно: моја слобода неће бити део слободе штампе, него бекство из једне тамнице у другу. Шта би ми сад Светозар рекао? Или би се само насмешио, као кад сам га питао за Милицу Нинковић? Њему је лакше – смрт спасава од издаја и других гадости.

СУТРА ЂУ, очито, бити пуштен из тамнице. Спреман сам да радим, и то одмах. Нешто ће, новцем, потпомоћи краљ, за понешто ћу залећи и сам. Пронаћи ћу, ваљда, какву миражцику, за толико се морам жртвовати. Бивши другови ће ме оптужити за издају, али шта су они, ако ћемо право, учинили за мене? Сигурно мање, него ја за њих: списао сам очевину на њихове каријере, а да ми никад ни хвала нису рекли. Све су то ситне душе и шићарције, неспособне за личну жртву – а за то ће, на крају, окривити мене. Побегуље и превртљивци, као онај љигави Пашић: увек би заложили туђу главу да извуку сопствен тур, а ја, ево, залажем своју. После ће свој чин називати грађанским достојанством и личним врлинама, а мој издајом. Уопште ме за то није брига.

Али, да ми је бар још једном вратити се у Крагујевац, у оне дане кад смо се спремали на читав овај полупропали потхват... Таквог Крагујев-

ца више нема, а нема ни нас, ондашњих... Кад смо сањали и веровали – зар је важно шта и у шта? Кад смо се налазили у „Талпари”, закупљивали штампарију, одушевљавајући оно мало радника да нам се придруже у неизвесном послу, кад су сви чекали нови број слободне речи као озебао сунце... Није важно о чему смо сањали, важно да је сан мртав – прекинут и недосањан. Некада смо знали, заједно радити, маштати, па и бекријати, до зоре. А сад: једни мртви, други скрајнути, трећи похапшени, четврти куд који... Сва наша слобода оста у тамницама.